

թեամբ կը զգուշանան : Զի մը չկայ որ մատասկը տեսնելով՝ չխորնչայ . չըլլայ որ ծերը իր ծերութեանը վստահի , և ոչ երիտասարդը իր առաքելութեանը . քանի որ փայտը կրակին վրայէն չէ վերցած՝ կ'այրի . քանի որ մարմինը գերեզման չէ զրուած , ցանկութենէ աղտոտ չէ . մարմինէ ծներ ենք , մարմին մէջ կ'ապրինք , մարմնով կը մեռնինք . բայց դեռ մարմիննիս չմեռած՝ բարի կեանքերնիս կը կորսնցընենք : Համեղ կերակուրը շատ անգամ գէշ պտուկի մէջ կ'աւրուի . ազնիւ գինին հոտած ամանին հոտը կ'առնէ . առանկ ալ մեր վարքը աս նիւթիս հոտը միշտ կ'առնէ մարմինէն : Հռոմայեցի տիկին մը՝ որ իր աղջիկ քաւակը կ'ուզէ աղէկ կրթել՝ պէտք է որ աս կանոնը պահէ . թէ որ աղջիկը չվայելու տեղ ուզէ երթալ , պէտք է անոր ոտքը կոտրէ . թէ որ չվայլած բանի կը նայի , պէտք է աչքը հանէ . թէ որ չլսելու բաներ մտիկ կ'ընէ , պէտք է ականջը թխէ . թէ որ անօրէնութիւն կ'ուզէ ընել , պէտք է ողջ ողջ զինքը թաղէ :

Նայէ , փաւտինա , թէ որ կ'ուզես աղջկանդ օգուտը տեսնալ , վրան ուրախանալ , իր թշուառ ըլլալու պատճառները վերցուր : Տուն մը հաստատուն կենալու համար՝ շատ սիւններ տակը կը դրուին . անոնց մէկն ալ վերցնելու որ ըլլաս , տունը կը կործանի : Կին ըսածդ անանկ տկար է որ հազար զգուշութեան կարօտ է , ու պզտի պատճառով մը կ'իյնայ : Քանի քանինք գէշ ճամբայ գնացին . չէ թէ կ'ուզէին երթալ , այլ վասն զի իրենք զիրենք գէշ ճամբայ երթալու վտանգը գրին , ուսկից չկրցան ետ կենալ : Իմ ձեռքս է պատերազմի երթալը , բայց յաղթելը իմ ձեռքս չէ :

Վերջին խրատ մը տամ քեզի , ո՛վ փաւտինա . թէ որ կ'ուզես ամեն հոգէ խալըսիլ ու աղջիկդ ալ ամեն վտանգէ խալըսել , սորվեցու իրեն տունը կենալ ու գործքի հետ ըլլալ . վասն զի ձեռքը օգտակար գործքի որ կը զբաղի , միտքը պարապ մտածմունքներու չերթար : Մարդուս պզտիկուց գործած ամեն մէկ

անհամեստութիւնը՝ կեանքին մէյմէկ սիւնը կը վերցընէ . իսկ դատարկակեցութիւնը թշնամի մըն է , որ ամեն մութիւններուն ու ախտերու դռները կը բանայ : Կ'ուզես գիտնալ որ ինչու Հռոմայ օրիորդները դեռ պզտիկուց սիրահարութեան կը սկըսին . խեղճ ողորմելիներուն ծնողացը անհոգութենէն , որ զիրենք օգտակար դորձքերու հետ զբաղեցընելու տեղ՝ պէտք չեղած զբոսանքներու ատեննին պարապ անցընելու տան . ուստի անկարգ մտածմունքներով ու աշուճուն համարձակութիւն տալով՝ խելքերնին կը կորսնցընեն ու կամքերնին կ'ապականեն : Ուրեմն ասով խօսքս լմնցընեմ , որ աս ախտէս խալըսելու համար՝ աղջիկդ գործքի ըզբաղեցընելէն զօրաւոր դեղ չկայ :

Մարգրիտի վրայ գիտելիք .

Մարգրիտ կ'ըսուի այն փայլուն կարծր ճերմակ սւ սովորաբար կլորակ նիւթն որ ցեղ մը ոստրէի մէջէն կ'ելլէ , ու գոհարներու կարգը կը սեպուի : Ոստրէն որուն մէջը կը գոյանայ մարգրիտը՝ իրեք չորս անգամ աւելի մեծ է քան զհասարակ ուտելու ոստրէն : Ամեն մէկ ոստրէին մէջէն սովորաբար տաս տասուերկու մարգրիտ կ'ելլէ : Հիներէն ոմանք կը կարծէին որ մարգրիտին ոստրէն ամեն առտու ծովուն երեսը կ'ելլէ ու կը բացուի երկնքին ցօղը ընդունելու համար , ու այն ցօղին կաթիլները կը կարծրանան ու մարգրիտ կ'ըլլան : Ոմանք ալ կը կարծէին որ ոստրէին հաւկրթին սերմն է քարացած . որովհետեւ շատ կենդանեաց ամեն սերմը չաճի՜ր՝ հաւկիթ չըլլար , ոմանք մանր կը մնան , ինչպէս հաւունն ալ : Բայց Ռէտմիւր շատ պատճառներով կը հաստատէ որ մարգրիտը կենդանիէն ելած հիւթ մըն է՝ որ կը կարծրանայ , ինչպէս ուրիշ կենդանեաց փոռն ալ քարեր կը գոյանան :

Մարգարտին ազնուութիւնը՝ թէ կոր
ըլլայ, թէ հաւկթաձև, թէ տանձի
ձևով, և թէ անկանոն, իր փայլունու-
թեանը ու պայծառութեանը վրայ է.
աս է մարգարտին ջուրը կոչուածը: Ու-
մանց ջուրը ճիշդ ճերմակ է, ու եւրո-
պայի մէջ ամենէն աւելի յարգ աս ու-
նի. Հնդկներն ու Արաբացիք աւելի
յարգ կու տան՝ ջուրը դեղնի զարնող
մարգարտին: Մարգարտի ալ կայ որ կա-
պարի գոյն է, կայ ալ որ սևի կը զարնէ
կամ բոլորովին սև է: Ամեն տեսակն ալ
մաշելով՝ 80 կամ 100 տարիէն յարգը
կը կորսնցնէ, մանաւանդ ճերմակը
քառսուն յիսուն տարիէն կը դեղնի,
յարգէ կ'իյնայ: Հայրն Պուհուր սիրուն
անդրադարձութիւն մը կ'ընէ մարգար-
տին վրայ, որ ուրիշ ազնիւ քարերը եր-
բոր լեռնէն կը հանես՝ փայլուն ու աղւոր
չեն, բնութիւնը գիրենք կոչուողը
կը ծնանի, կը թողու որ մարդիկ ա-
րուեստով տան անոնց գեղեցկութիւնը
ու փայլունութիւնը. իսկ մարգարտը
փայլուն ու կատարեալ կ'եղէ կեղևէն.
բնութիւնը իր ետքի ձեռքը կը դնէ ա-
նոր վրայ՝ դեռ կեղևէն դուրս չելած:

Երբեմն կարգէ դուրս խոշոր մարգը-
րիտներ ելած են՝. ինչպէս կղէոպատ-
րային ականջի օղն որ Պլինիոս 80 հա-
զար լիւրէ ստէրլին կ'աժեցրնէ: Յամին
1574 ֆելիպպոսի երկրորդին գնած մար-
գըրիտն ալ՝ որ աղանիի հաւկթի
չափ էր, 14400 տուքաթ կ'աժէր: Ու-
սողֆ ինքնակալինն ալ՝ որ Բոյետիոս
կը յիշէ, պպտի տանձի մը չափ էր, ու
ժանրութիւնը երսուն քրաթ: Պարսից
չահին ունեցածն ալ 110400 լիւրէ ըս-
տէրլին կ'աժեցրնեն:

Մարգարտը կ'եղէ Արևելեան Հրդ-
կաստանի ու Ամերիկայի ծովէն, մա-
նաւանդ Մեքսիկոյի ծոցէն: Եւրոպայի
ծովերէն խիստ քիչ կ'եղէ: Արևելք ալ
Պարսից ծովուն ծոցէն ու Երջանիկ Ա-
րաբիոյ ծովեզերքէն կ'եղէ՝ Մէլլան կըղ-
զիին մօտերէն ելածը ամենէն ազնիւն
է. իսկ Ճիափոնի ծովեզերքէն ելածը

անձև է ու փայլունութիւնը քիչ, անոր
համար յարգ չունի:

Մարգարտի որսալու ամիսներն են
մարտ ու ապրիլ, օգոստոս ու սեպտեմ-
բեր. որչափ անձրևոտ ըլլայ տարին,
այնչափ առատ կ'ըլլայ որսը: Լուրորդ-
ները նաւերով դէպ 'ի խորը կ'եղեն,
ու ծովուն տակը իջնալու ատեն՝ ոտուը-
նին ծանրոց կը կապեն որ՝ շիտակ վար
իջնան և ալիքը գիրենք աստին անդին
չտանի: Ձեռուընին ալ կաշիէ ձեռնոց
կը դնեն որ ոտքէն քարերուն վրայէն
փրցնելու ատեն՝ ձեռուընին չճեղքուի.
ոմանք երկըթէ գործիք ալ կը տանին
հետերնին՝ դիւրաւ փրցնելու համար:
Ամեն մէկ լուրորդ ցանցէ տողակ մըն
ալ հետը ունի, երկան չուանով մը ու-
րուն ծայրը իր նաւուն կապած է. ու
երբոր տողակը կը լեցուի, իր հետը
անիկայ ալ վեր կը քաշեն: Երբեմն
վաթսուն ոտքէն եւել ծովուն տակը
խորունկը կ'իջնան, բայց լոյսերնին չի-
պակսիր, որչափ խորունկը ինչնան՝ ծո-
վուն տակը պայծառ կը տեսնան: Ամե-
նէն մեծ վտանգներուն մէկը՝ խոշոր
ձկներն են, որոնց երբեմն լուրորդները
կերակուր կ'ըլլան: Վարպետ լուրորդ-
ները ինչուան քառորդ մը ծովուն տա-
կը կը դիմանան, առանց գործիքի՝ ա-
ռանց բերանին սպունգ կապելու չուն
չերնին բռնելով: Երբոր ալ չեն կրնար
դիմանալ, տողակին չուանը քաշելով
իմաց կու տան՝ գիրենք վեր քաշելու:

Ոստրէն բանալու ու մարգարտը մէ-
ջէն հանելու համար՝ կրակ որ գործա-
ծուի, մարգարտները կը դեղնին. անոր
համար ծովեզերքը աւազին վրայ փո-
սեր կը փորեն, ու ոստրէները անոնց
մէջը լեցնելով՝ վրանին աւազ կը դի-
զեն մարդու բարձրութեամբ, ու անանկ
կը թողուն որ վրանին անձրև ու արև
գայ. ինչուան կը մեռնի կենդանին ու
միտը փտտելով՝ մարգարտները կը չոր-
նան աւազին վրայ կը թափին: Ետքը
կեղևներն ու աղտեղութիւնները վերցը-
նելով, միացածը կը մաղեն, ասանկով
աւազէն կը զատուին մարգարտները.
ետքն ալ քիչ մը ցանցառ մաղով՝ խո-

չոր մարդորիսները կը զատեն մանրե-
րէն, որոնք իբրև մարդորտի սերմանք
աժան կը ծախուին :

Սատափը՝ որով կերպ կերպ փորուած-
ներ կը շինեն՝ մարդարտածին ոստրէին
կ'եղէնները չեն, այլ ուրիշ ոստրէի մը :
Մէջի կողմը ինքիբեն ողորկ փայլուն ու
ճերմակ է, իսկ դրսի կողմէն առջի կու-
ղը կամ շապիկը որ կը հանեն՝ ներսի-
նին պէս ճերմակ դուրս կ'ելլէ,

Սոսերամարտից վրայ գիտելիք .

Ստենօք տէրութիւնները իրենց ծախ-
քովը մարդիկ կը պահէին որ իրարու
հետ սրով կուռին, ժողովուրդը զուար-
ճացնելու համար : Ասոնցմէ 'ի զատ
գերիներուն ալ կու տային իրարու հետ
կուռիլ ակամայ . բայց իրեք տարի կը
ուռելէն ետքը՝ ազատ կ'ընէին գերեմք :

Աս բանիս սկիզբը ասանկ եղած է
կ'ըսեն . հին ատենէ 'ի վեր սովորու-
թիւն էր բանտարկեալները կամ գե-
րիները զոհել երեւի մարդկանց հոգ-
ւոյն, մանաւանդ որոնց որ պատերազ-
մի մէջ կը մեռնէին . ինչպէս Աքիւ-
լէս¹ Պատրոկլի հոգւոյն տասուեր-
կու կտրիճ զոհեց . Ենէաս ալ² գերի-
ներ խրկեց՝ որ Եւանդրոս իր Պալլաս
զաւկին հոգւոյն զոհէ : Բայց որովհետեւ
խիստ յայտնի անգլթութիւն էր խեղճ
մարդիկը անամնոց պէս սպաննել կամ
էրել, անոնք որ զոհ պիտոր ըլլային՝
հրաման կը տրուէր իրենց որ իրարու
հետ կուռին, որչափ որ կրնան՝ պաշտ-
պանեն իրենց կեանքը, դիմացիննին ըս-
պաննելով : Աս կերպը առջինէն քիչ
անգլթութիւն սեպեցին : Ասկէց առաջ
եկաւ սուսերամարտութեան արուեստ
դառնալը, ու անոր համար կրթարան-
ներ ու կրթիչներ հաստատուիլը : Կ'ը-
սեն թէ Բրուտոս, որ թագաւորութիւ-
նը վերցուց Հոմմայէն, առջինը ե-
ղաւ որ աս գաղանային հանդէսը իր հօ-

րը հոգւոյն համար ընել տուաւ : Առջի
բերանը մեռնողին գերեզմանին քովը
կ'ըլլար աս հանդէսը, կամ ուր որ ա-
նոր մարմինը կ'էրէին . բայց ետքը ամ-
փիթէատրոններու մէջ սկսան ընել, ու
անգլթութիւնը խաղ ու սովորական զը-
ւարճութիւն դարձաւ . ինչուան առանձ-
նական մարդիկ ալ իրենց տանը մէջ
սեղանէն ետքը աս տեսարանը կու տա-
յին հրաւիրելոց :

Գերիներէն ու վարձկան սուսերա-
մարտներէն 'ի զատ՝ ուրիշներն ալ ստա-
կով իրենց կեանքը կը ծախէին : Վար-
ժապետը իրենց երդում ընել կու տար
որ կուռելէն չդադրին՝ ինչուան որ կը-
ռուօղներուն մէկը չլնայ . անանկ որ՝
դադրօղը մահապարտ կ'ըլլար : Յան-
ցանք էր նաև հառաչելը վէրք ընդու-
նողներուն, կամ յաղթութեւն առնել
փախչիլը՝ միայն երբոր մէկը ոսոխին
տակը ինկած անվախ կը սպասէր սուրը
սիրտը խոթելուն, անատենը կայսրը
կամ ժողովուրդը կրնային ազատել զին-
քը : Օգոստոս կայսրը վճիռ մը ըրաւ որ
ան ատեն միշտ ազատ ըլլայ տակը լի-
նողը :

Գերիներէն ու վարձկան սուսերա-
մարտներէն աս անգլթ սովորութիւ-
նը աշխուսականներուն ալ անցաւ . աս-
պետներ իրարու հետ խաղի համար կը
կուռէին օրով : Ատ անխելք և ան-
կրօն մենամարտութիւնն ալ որ հիմայ
ոմանք Եւրոպացիներէն, մանաւանդ դի-
նուորականք, իբրև թէ իրենց պատիւը
պահելու համար կ'ընեն, նոյն անգլթ
սովորութենէն առաջ եկած է :

Գլուխնին տաքցածին պէս՝ մենամար-
տութեան կը կանչեն դիմացինը : Մեր
օրը պատահեցաւ որ սրճանոցի մը մէջ
անգգամին մէկը պատուաւոր մարդու
մը նախատիւք ըրեր էր : Մարդը ըսեր
է իրեն . Ի՞նչ ըրի քեզի որ զիս կը նա-
խատես : Անիկա պատճառը ըսելու տե-
ղը, զինքը մենամարտութեան կանչեր
է՝ ըսելով որ օրն ու տեղը ու զէնքը
ընտրէ : Ան ատենը պարոնը որ ուժով
մարդ մըն է եղեր՝ ըսեր է . Օրը աս օրս
է, տեղը աս տեղն է, զէնքն ալ ահաւա-

1 Գիլք ԻԿ . Իլիական :

2 Գիլք ԺՄ . Ենէական :